

Anniskelukorvausjärjestelmä syytä kääntää ylösalaisin

Kysymys ravintoloille maksettavan anniskelukorvauksen määrästä ja maksutavasta on ravintolapolitiikan keskeisimpiä. Tässä kysymyksessä alkoholipoliittisten ja elinkeinopoliittisten etujen välinen konflikti on ilmennyt selvimpänä koko alkoholimonopolin voimassaoloajan.

Anniskelukorvauspolitiikan historiaa

Laillista anniskelutoimintaa vuonna 1932 uudelleen aloitettaessa yksinkertaiseen prosenttipalkkiojärjestelmään perustunut anniskelukorvausjärjestelmä oli käytännössä ainoa mahdollinen, sillä tuolloin vallinnut kokemuksen ja resursien puute asetti luonnollisen esteen monimutkaisemman järjestelmän kehittelylle (Linturi 1936, 42—43).

Hyvin pian alettiin kuitenkin Alkoholiliikkeen piirissä pohtia yksityisen voitontavoittelun vähentämisen mahdollisuuksia anniskelussa, sillä tuolloin katsuttiin yleisesti prosenttikorvausjärjestelmän olevan ristiriidassa väkijuomalain hengen kanssa (esim. Aronen 1937; Linturi 1938; Caselius 1943). Tästä syystä tavoitteeksi asetettiin Alkoholiliikkeen piirissä pääseminen Ruotsissa tuolloin voimassa olleen vinstkvantitet-järjestelmän kaltaiseen anniskelukorvausjärjestelmään. Tämän järjestelmän pääperiaatteena oli, että kullekin ravintolalle määriteltiin juomakiintiö, josta anniskelukorvaus maksetaan, mutta tämän kiintiön ylittäneen myynnin osalta ravintoloiden oli tilitettävä myynti- ja ostohintojen erotus systeemyhtiölle takaisin (Aronen 1937, 154). Vastaavan järjestelmän käyttöönotto kohtasi Suomessa kuitenkin voimakasta vastustusta ravintoloitsijoiden taholta, ja toisaalta myöskin sota-ajan poikkeukselliset olosuhteet estivät tällaisen järjestelmän toteutumisen.

Sodan aikana vuonna 1943 otettiin kuitenkin käyttöön eräänlainen osittaisratkaisu, joka tuolloin tarkoitettiin tilapäisratkaisuksi siirryttäessä kohti kokonaan anniskelun määrästä irroitettua anniskelukorvausta (AA 1943, 29). Tämä oli ns. ruokapro-

senttijärjestelmä, jossa kunkin hintaluokan ravintoloiden kohdalla täyden anniskelukorvauksen saamisen ehtona oli, että alkoholittoman myynnin osuus ylitti kunkin hintaluokan kohdalla erikseen määritellyn prosenttiosuuden. Samanaikaisesti anniskelukorvausprosentteja laskettiin sangen tuntuvasti. Yhdessä nämä kaksi toimenpidettä vähensivät huomattavasti ravintoloitsijoiden alkoholista saamien voittojen määrää. Vähitellen tämä järjestelmä menetti kuitenkin merkitystään, ja vuonna 1955 ruokaprozenttijärjestelmästä luovuttiin. Suurin syy järjestelmän ”vesittymiseen” oli se, että kun olut tuli 50-luvun vaihteen tienoilla uudelleen markkinoille, se jätettiin ruokapakkolaskelmien ulkopuolelle. Toisaalta prosenttirajoja ei mitenkään muutettu tämän takia, joten käytännössä lähes kaikki ravintolat pääsivät vaaditun prosenttirajan ylitse. Hieman myöhemmin markkinoille tulleet long drink -juomat jätettiin samoin ruokaprozenttilaskelmien ulkopuolelle.

Väliaikaiseksi tarkoitettua ruokaprozenttijärjestelmän lopettamisen jälkeen anniskelukorvausjärjestelmän suuret uudistamishankkeet haudattiin vähitellen Alkoholiliikkeen ravintolapolitiikassa tapahtuneiden muutosten myötä (Koskikallio 1981 b). Tämän jälkeen anniskelukorvauskysymyksessä keskityttiin lähinnä kulloinkin sopivan prosenttikorvauksen määrittelemiseen. Tässäkin kysymyksessä Alkossa 60-luvulla omaksuttu joustavampi linja johti elinkeinon ja Alkoholiliikkeen jatkuvasti paraneviin suhteisiin ja samalla myös keskinäisten ristiriitojen tasoittumiseen (Koskikallio 1981 b).

Vuonna 1969 toteutunut alkoholilainsäädännön huomattava liberaalisoituminen loi edellytyksiä suuremmille muutoksille anniskelukorvausjärjestelmässä. Uuden lain voimaantulon myötä keskioluen osalta siirryttiinkin heti uuteen anniskelukorvausjärjestelmään, joka perustui siihen, että Alko vahvisti ainoastaan maksimi- ja minimihinnat, joiden rajoissa yritykset saivat itse määritellä myyntihinnan. Vuoden 1970 alusta lukien tämä järjestelmä ulotettiin koskemaan myös vahvan oluen hinnoittelua, ja samaan aikaan aloitettiin Hämeen läänin alueella kokeilu, jossa samanlainen hinnoittelujärjestelmä ulotettiin kaikkeen alkoholinmyyntiin. Vuonna 1973 hinnoittelukokeilu ulotettiin koko maata koskevaksi, ja vuonna 1975 järjestelmä

muutettiin pysyväksi. Elinkeino oli syystäkin tyytyväinen tehtyihin uudistuksiin ja kiitteli Alkoa joustavuudesta ja nimesi hinnoittelu-uudistuksen suurimmaksi alkoholipoliittiseksi uudistukseksi sitten kieltolain kumoamisen (HR 1969 ja 1973).

Vapaammalle hinnoittelujärjestelmälle asetetuista tavoitteista ja niiden toteutumisesta

Uudistusta valmisteltaessa asetettiin mm. tavoitteeksi, että uuden järjestelmän tulee

- hillitä kulutuksen kasvua
- olla mietoja juomia suosiva
- antaa nykyistä paremmat mahdollisuudet monimuotoisten yritysten perustamiseen
- olla mahdollisimman vapaa sellaisista piirteistä, jotka vaikuttavat ravintolan toimintaan jäykästi (Heikkilä 1970).

Lisäksi uutta järjestelmää perusteltiin sillä, että se vähentäisi alkoholittomaan myyntiin kohdistuvaa korotuspainetta.

Näin jälkepäin voidaan todeta, että uusi järjestelmä on täyttänyt monia sille asetetuista tavoitteista, mutta että sillä ei ole pystytty kovin tehokkaasti hidastamaan kulutuksen kasvua eikä sillä liiemmästi ole kyetty estämään alkoholittoman myynnin hinnankorotuksia lukuun ottamatta aivan kokeilun alkuaikojä (Happonen 1975). Hinnoittelu-uudistuksen aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia lisäsi sen ajoittuminen 70-luvun alkuun. Tällöin maassa oli korkeasuhdanne, joka ilmeni erityisen voimakkaana juuri ravintolaelinkeinon piirissä. Tämä puolestaan johtui alkoholilainsäädännön ja kontrollin samanaikaisesta liberalisoinnista. Kun näiden tekijöiden lisäksi tuli vielä hinnoittelu-uudistus, niin tämä johti alan ylikuumenemiseen ja sitä seuranneeseen vakavaan kriisiin (Koskikallio 1977 ja 1981 a).

Anniskelukorvauspolitiikan tavoitteista

Anniskelutoiminnan suunnittelu on Suomessa jo pitkään perustunut seuraaville perusasettamuksille:

1. Ravintolakulutuksen suosituimmasema on perustunut käsitykseen, että ravintolajuominen on kontrolloidumpaa ja hillitympää, mistä syystä sitä on pidettävä vähemmän haitallisena kulutuksen muotona.

2. Ravintolakulutuksen osuuden kasvu merkitsee kulutuksen miedontumista, mitä on pidetty positiivisena seikkana.

3. Ravintolaelinkeinon merkitys etenkin työllistäjänä on suuri, joten kontrollipolitiikalla ei voida kohtuuttomasti vaikeuttaa alan yrittäjien toi-

mintaa.

Käsittääkseni näistä kolmesta perusasettamuksesta kaksi ensin mainittua voidaan asettaa vakavasti kyseenalaiseksi, mutta kolmatta voidaan pitää perusteltuna. Saadut tutkimustulokset eivät tue ensin mainittua oletusta (Partanen 1969; Simpura 1978), ja toisaalta näyttää yhä ilmeisemmältä, että muutokset juomataavassa ja sitä kautta tapahtuneet muutokset alkoholien kulutusrakenteessa ovat luonteeltaan kasautuvia (Sulkunen 1980, 133). Näin ollen voitaisiin päinvastoin väittää, että Suomen kaltaisessa viinamaassa kulutusrakenteen miedontamispyrkimykset ovat omiaan kiihdyttämään kokonaiskulutuksen kasvua ja sitä kautta myös alkoholista aiheutuvia haittoja.

Toisin sanoen ravintolakulutuksen suhteellisen osuuden säilyttämistä tai jopa kohottamista ei voida pitää minään itseisarvona, etenkin kun tämä osuus on Suomessa poikkeuksellisen suuri esimerkiksi muihin Pohjoismaihin verrattuna (Koskikallio 1979). Pikemminkin tulisi asettaa tavoitteeksi ravintoloiden "kuivattaminen", sillä tällainen tavoite on käsittääkseni paremmassa sopusoinnussa haittojen minimointitavoitteen kanssa kuin edellä esitetty anniskelun suosituimmasemaan perustuva tavoiteasettelu.¹

Ehdotus vaihtoehtoiseksi anniskelukorvausjärjestelmäksi

Uuden anniskelukorvausjärjestelmän tavoitteeksi olisi asetettava ravintoloiden myynnin "kuivattaminen", mutta samalla olisi myös otettava huomioon ravintolaelinkeinon ja siihen läheisesti liittyvien elinkeinojen (kuten esim. panimoiden) kokonaistaloudellinen rooli. Uudistuksen tulisi siis olla sellainen, ettei se vaikeuttaisi kohtuuttomasti näiden alojen taloutta, koska tämä taas heijastuisi nopeasti lisääntyvänä työttömyytenä. Lisäksi uuden järjestelmän tulisi olla mahdollisimman vähän

¹Nämä kaksi näkemystä perustuvat kahdelle vastakkaiselle käsitykselle alkoholien kasvumekanismeista. "Kuivattamistavoite" perustuu siihen käsitykseen, että alkoholien kulutus ei ole täysin deterministinen prosessi. Toisin sanoen sen mukaan ei esimerkiksi ole niin, että ravintolassa lounaan yhteydessä juodun kaljan sisältämä alkoholimäärä olisi kuitenkin juotu jossain muussa tilanteessa, vaan nimenomaan esimerkiksi lounaan yhteydessä tavallaan huomaamattomasti kulutetun alkoholien määrän väheneminen merkitsisi todennäköisesti kokonaiskulutuksen pienenemistä. Anniskelukulutuksen suosituimmasemaa korostavan kannan mukaan puolestaan kulutustaso määräytyy deterministisesti, ja tästä määrästä olisi mahdollisimman suuri osa kulutettava ravintolan kontrolloiduissa olosuhteissa.

byrokraattinen ja helppo toteuttaa käytännössä.

Edellä esittämiä seikkojen perusteella ehdotan eräänlaisen ylösalaisin käännetyn vanhan anniskelukorvausjärjestelmän käyttöönottoa. Vanhassa korvausjärjestelmässä alkoholijuomien hinnoittelu oli tiukasti säännösteltyä, mutta alkoholittomien juomien hinnoittelu oli täysin vapaata. Ehdotan siirtymistä järjestelmään, jossa alkoholin anniskeluhinnat olisivat täysin vapaasti kunkin ravintolan määrättävissä (itse asiassa tämä ei olisi kovinkaan suuri muutos nykyiseen käytäntöön). Sen sijaan alkoholittomien juomien hintaa säännösteltäisiin tiukasti. Yleisperiaatteeksi otettaisiin se, että kaikkien alkoholittomien juomien hinta olisi ravintoloissa sama kuin näiden juomien sisäänostohinta. Tätä periaatetta tulisi soveltaa kaikkiin niihin juomiin, joita ei luokitella alkoholijuomiksi, siis limonadeihin, pilsneriin, kahviin, teehen, maitoon, piimään ja alkoholittomiin viineihin. Järjestelmä olisi erittäin yksinkertainen toteuttaa, ja sitä olisi helppo valvoa, sillä valvonta tapahtuisi nimenomaan asiakkaiden toimesta. Asiakkaita olisi informoitava siitä, että uuden järjestelmän vallitessa alkoholittomat juomat olisivat todella halpoja ravintoloissa. Ainoastaan tällä tavoin voidaan alkoholiton vaihtoehto saada kyllin houkuttelevaksi ravintoloitten asiakkaille.

Kokemus on osoittanut, ettei anniskeluun liittyvää voittomotiivia voida poistaa tarjontapuoleen vaikuttamalla, sillä tällä puolen on olemassa eräänlainen "kaksoisintressi" tällaisia pyrkimyksiä vastaan. Tällä tarkoitan sitä, että sekä ravintoloitsijalle että tarjoilijalle on yleensä (poikkeuksen muodostavat ainoastaan kiinteäpalkkaiset ravintolat, jotka muodostavat kuitenkin vain pienen vähemmistön ravintolaelinkeinon piirissä) edullista myydä mahdollisimman paljon alkoholia. Tästä syystä ongelmaa onkin lähestyttävä kysyntäpuolelta tekemällä alkoholiton vaihtoehto tavallaan suhteettoman edulliseksi. Tarjoilijoiden kiinnostuksen lisäämiseksi voitaisiin tosin sallia korotetun tarjoilupalkkion periminen alkoholittomasta myynnistä, sillä suurimman käytännön ongelman tulisi muodostamaan tarjoilijoiden suhtautuminen alkoholittomaan myyntiin, mikäli ei olisi mahdollista siirtyä vähitellen pois prosenttipalkasta. Toisaalta olisi luotava jonkinlainen tukijärjestelmä, jota kautta tuettaisiin niitä ravintoloita, jotka uhkaisivat menenä konkurssiin liiallisen "kuivuuden" vuoksi. Tällaista mahdollisuutta pidän melko epätodennäköisenä, vaikkakin sitä olisi tietenkin pidettävä alkoholilain periaatteiden mukaan toivottavana.

Toinen vaikeus esittämäni korvausjärjestelmän toteuttamisessa lienee siinä, ettei nykyinen lainsäädäntö anna mahdollisuuksia alkoholittomien juo-

mien hintojen sääntelyyn. Kuitenkin lienee mahdollista, että Alko edellyttäisi anniskelu oikeuksien saamisen ja säilyttämisen ehdoksi sen, että alkoholittomat juomat on myytävä omakustannushintaan. Tällaisen "vapaaehtoisen" järjestelmän avulla esitetyn anniskelukorvausjärjestelmän toteuttaminen olisi luultavasti käytännössä helpoimmin toteutettavissa.

Järjestelmän yhtenä hyvänä puolena olisi, että uudessa järjestelmässä mahdollisesti oluen kuluksen laskun panimoille aiheuttamat tappiot korvautuisivat suurelta osaltaan lisääntyneellä alkoholittomien juomien menekillä — valmistajahan on useimmiten sama molemmissa.

Edellä esitetyllä anniskelukorvausjärjestelmällä olisi myös matkailun kannalta positiivinen kokonaisvaikutus, sillä ainakin alkoholittomien juomien osalta maamme hintataso olisi luultavasti Euroopan alhaisimpia. Yleisen ravintolahintatason kehitys puolestaan riippuisi paljolti ravintoloitsijoista itsestään.

Anniskeluravintoloiden osalta velvollisuutta myydä alkoholittomia juomia omakustannushintaan voisi pitää tavallaan "maksuna" anniskelu oikeuksien saamisesta. Lisäksi on huomattava, että uudessa järjestelmässä "portsarirahan" muodossa maksettava "kynnysraha" saisi mielekkään funktion, sillä se estäisi halpojen alkoholittomien juomien "väärinkäyttöä".¹ "Kynnysrahan" vuoksi ravintolaan tulisivat vain ne, jotka todella haluavat tulla nauttimaan ravintolan ilmapiiristä. Sisääntulon jälkeen asiakas olisi kuitenkin päätöksentekotilanteessa, jossa alkoholiton vaihtoehto olisi taloudellisesti ylivoimaisen edullisessa asemassa. Jos asiakas kaikesta huolimatta tilaa alkoholijuomaa, hän todennäköisesti todella haluaa juoda sitä, eikä tällaista kulutusta nykyoloissa voi mitenkään estää.

Vaihtoehtoinen anniskelukorvausjärjestelmä on edellä esitetty hyvin kärjistetyssä muodossa ja on mahdollista, ettei aivan näin tiukka alkoholittoman vaihtoehdon suosimiskanta onnistu käytännössä. Tällä kärjistetyllä ehdotuksella olen kuitenkin halunnut korostaa, että mikäli halutaan kehittää anniskelukorvausjärjestelmä, joka todella tehoaisi kulutukseen, niin nykyistä korvausjärjestelmää olisi ruvettava kääntämään ylösalaisin — alkoholijuomien hintakontrollista olisi siirryttävä alkoholittomien juomien hintakontrolliin ja tarjontapuoleen vaikuttamisesta olisi siirryttävä alkoholitto-

¹Alkoholittoman vaihtoehdon "väärinkäytön" mahdollisuus muodostaisi kuitenkin ongelmia esimerkiksi "portsarittomissa" ruokapaikoissa. Tällaisissa tapauksissa voitaisiin soveltaa ruokapakkoa tai jonkinlaista sisäänpääsymaksua.

mien juomien kysynnän vilkastuttamiseen hintapoliittisin keinoin.

Kirjallisuus

Aronen, Martti: Yksityinen voitontavoittelu anniskelussa. Alkoholiliikkeen aikakauskirja 2 (1937):7, 153—157

Caselius, Ilmari: Uudesta anniskelukorvausjärjestelmästä. Alkoholiliikkeen aikakauskirja 8 (1943):6, 133—137

Happonen, Maija-Leena: Anniskeluhinnoittelukokeilun vaikutus alkoholijuomien kulutukseen. Alkoholipoliittikka 40(1975):4, 147—152

Heikkilä, Eero: Mietintö anniskeluhinnoittelujärjestelmän uudistamiskysymyksestä (luonnos). Julkaisematon käsikirjoitus, 1970

Keskittymistä ja kehittymistä. Hotelli- ja ravintolalehti 44(1973): 1—2, 1—2. HR 1973

Koskikallio, Ilpo: Suomen anniskeluravintoloiden kehitys vuosina 1967—1975. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 108. Helsinki 1977

Koskikallio, Ilpo: Ravintolaelinkeinon kehitys ja ravintolapoliittikka Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa vuosina 1950—1977. Alkoholikysymys 47 (1979):4, 84—91

Koskikallio, Ilpo: Om restaurangnäringens utveckling och tillväxt i de nordiska länderna. I: Alkohol och ekonomi. Nordiska ministerrådets sekretariat i Oslo 1981. 1981 a

Koskikallio, Ilpo: Alko ja Suomen ravintolat. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 154. Helsinki 1981. 1981 b

Linturi, Arvo: Anniskeluoikeudet nykyisen väkijuomalan aikana I. Alkoholiliikkeen aikakauskirja 1(1936): 2, 41—45

Linturi, Arvo: Anniskeluravintolain huvittelu-paikkaluonne. Alkoholiliikkeen aikakauskirja 3 (1938): 2, 29—33

Partanen, Juha: Hillitsekö ravintolaympäristö? Alkoholipoliittikka 34(1969): 1, 7—15

Simpura, Jussi: Suomalaisen juomatavat vuosina 1969 ja 1976. Juomiskertojen lukumäärä ja ominaisuudet. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 120. Helsinki 1978

Sulkunen, Pekka: Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. Vammala 1980

Uusi anniskelukorvausjärjestelmä otetaan käytäntöön kesäkuun 1 päivästä. Alkoholiliikkeen aikakauskirja 8(1943): 2, 29—32. AA 1943

Uuteen aikakauteen. Hotelli- ja ravintolalehti 41(1969): 12, 1—2. HR 1969.

Ilpo Koskikallio

Suomalaista viinapäättä etsimässä

Alkoholitutkimussäätiö ja Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos järjestivät viime marraskuussa kulttuuriseminaarin Alkon koulutuskeskuksessa Helsingissä. Kulttuuritutkimus kiinnostaa tällä hetkellä kovasti myös alkoholitutkijoita. Seminaarin avauspuheenvuorossa *Klaus Mäkelä* kertoi miksi:

”Veli Verkko puhui aikoinaan suomalaisesta viinapäästä, jonka hän käsitti koodatuksi suomalaisen perimään. 50-luvun nykyaikaisille yhteiskuntatieteilijöille tällainen biologisointi tietysti oli kauhistus, ja Verkon ajatukset hylättiin. Tutkimuksen eteneminen pakotti kuitenkin tunnustamaan, että suomalaisten suhteessa viinaan on oma erikoislaatusa, joka on otettava kulttuurisesti annettuna vähän samansukuisesti kuin suomen kieli on meille kulttuurisesti annettu. Alkoi jopa vaikuttaa siltä, että suomalainen viinapää on niin kiinteästi sidoksissa joihinkin — toistaiseksi määrittämättömiin — suomalaisuuden peruspiirteisiin, ettei sitä voida hevin muuttaa.”

Tutkijat siis välillä hukkasivat suomalaisen viinapään, mutta itse todellisuus on osoittanut, että se sittenkin on olemassa. Kyse on vain siitä, että viinapää ei välity biologisesti vaan kulttuurisesti. Tai tarkemmin: On olemassa tietyt suomalaisuuden peruspiirteet, jotka me imemme itseemme ja jotka tekevät meistä suomalaisia ja jotka saavat meidät juomaan niin kuin suomalaiset juovat.

Seminaari järjestettiin virittämään keskustelua siitä, mitä ”kulttuurinen välittyminen” tarkkaan ottaen sisältää. Koska *Sosiologia*-lehti (1/1982) julkaisee keskeisimmät alustukset, valitsen seuraavaan muutaman esitetyn näkemyksen, joita lopuksi hieman kommentoin.

Suomalaisuuden peruspiirteet

Klaus Mäkelä ehätti myös hahmottelemaan viinapäättä määrittäviä suomalaisuuden aineksia lainaamalla *Juha Partasen* kiteytystä KOM-teatterin Kullervon sisällöstä: siinä yksinäinen orja riehuu. ”Jos vielä lisäämme neljännen termin, tavoitamme aika paljon suomalaisuudesta: yksinäinen orja riehuu humalassa. Näitä termejä ei pidä käsittää suomalaisen miehen ominaisuuksiksi, vaan paikoiksi suomalaisessa kulttuurissa, joiden keskinäisiä suhteita tulee eritellä.”

Mäkelä täsmentää termit näin:

yksinäisyys = erillisuus muista, itsellisyys, irrallisuus

orjuus = alistettu asema, kaunaisuus